

GRAMATIKE LATINSKOGA I GRČKOG JEZIKA.

Iz iskustva znamo, da je za nastavu i solidno i uspješno učenje nekoga stranog jezika zaista najvažnije, ako o tom jeziku postoji dobra gramatika na maternjem jeziku samoga učenika. Razumije se, da takva gramatika mora imati sve one odlike, koje od nje stvaraju dobar udžbenik u pedagoškom i znanstvenom smislu.

Prvi uvjet, da neka gramatika odgovara suvremenim pedagoškim načelima, sastoji se u tome, da je njezino gradivo komponirano i napisano prema najtočnijim rezultatima dosadašnjeg metodičkog iskustva i samih potreba, koje uvjetuju odgovarajući školski programi. U tom pravcu ona mora biti potpuna, jasna i pregledna. Drugi uvjet, t. j. prihvaćanje suvremenih naučnih rezultata iz oblasti nauke o jeziku, dabome u najjasnijem i skraćenom obliku, — dopunjuje spomenute metodičke zahtjeve.

Među mnogim dobrim udžbenicima za srednje i visoke škole, koji su kod nas štampani prošlih godina, ističu se dvije gramatike. Obje su rezultat savjesnog rada i primjene suvremenih načela u iznošenju i svladavanju gradiva, da bi se moglo najuspješnije prenijeti poznavanje jezika na današnjeg učenika.

*Latinska gramatika*¹⁾ kao i *Gramatika grčkoga jezika*²⁾ objavljene su u knjigama prema principima, što sam ih malo prije spomenuo. Dosada je bila u upotrebi za latinski jezik Golikova gramatika, koja je, u više izdanja kao i Musićeva grčkoga jezika izvršila svoju ulogu dobrog udžbenika, prema prilikama, u kojima su nastale.

Mora se odmah na početku naglasiti, da je *Latinska gramatika*, kao djelo triju autora, novo djelo, ali joj je barem u općoj shemi bila dobra podloga poznata Golikova gramatika. Drugim riječima, autori su prihvatili najbitnije značajke toga tradicionalnog udžbenika. *Gramatika grčkoga jezika*, koja je izašla kao osmo, skraćeno izdanje u obradi dr. Majnarića, nije u cjelini novo djelo u strogom smislu riječi, ali je priređivač nastojao da joj dade uglavnom *novi oblik i metodičku svježinu*.

Uloga je jedne i druge gramatike tim važnija, što se danas upotrebljavaju na cijelom području srpskohrvatskog jezika, u prvom redu ondje, gdje postoje klasične gimnazije, iako i nastavnicima latinskog jezika u realnim gimnazijama oba udžbenika pružaju veliku olakšicu za njihovo lično proširivanje znanja i dopunjavanje klasičkih jezika. Također treba istaći činjenicu, da su obje gramatike dobar udžbenik ne samo za ponavljanje i utvrđivanje znanja za studente klasičkih jezika, nego i za one koji studiraju slavistiku, arheologiju, historiju i romanistiku.

Idealno bi bilo, kao što imaju neki narodi, da postoje gramatike latinskog i grčkog jezika za nastavnike gimnazija, odnosno studente, a i one u skraćenom obliku za učenike srednjih škola. Ipak, za naše prilike ovakva izdanja iziskuju manji trošak, te u takvoj utilitarnoj simbiozi, kakve su danas u novom izdanju, postizavaju svoj pravi cilj. Zaista, ako učenik jednog dana kupi jedan od ovih udžbenika, taj se njime može koristiti i poslije, ukoliko odluči da studira filologiju, kroz cijelo vrijeme svoga studija.

*

Sastavljači nove *Latinske gramatike* nastojali su, da ona u podjeli gradiva, koje mora imati takva gramatika u svom sadržaju, bude na visini modernih načela o nastavi latinskog jezika, kome više nije cilj *Latine loqui*.

1) *Latinska gramatika*, sastavili Veljko Gortan, Oton Gorski; Pavao Pauš, izdanje Školske knjige, Zagreb 1954, str. 365.

2) Musić — Majnarić, *Gramatika grčkoga jezika*, izdanje Školske knjige, Zagreb 1955, str. 283.

Gramatika je podijeljena na 712 paragrafa, koji obuhvaćaju: U v o d (latinski jezik i pismo), G l a s o v e (glasovne promjene), O b l i k e (imennice, pridjevi, zamjenice, brojevi, glagoli, priloge, prijedlozi, veznici, uzvici, tvorba riječi) i S i n t a k s u (Sintaksa padeža, glagola — vremena i načini te složena rečenica). Zatim dolazi D o d a t a k, u kome su sažeto obrađeni osnovi prozodije i metrike, rimski kalendar, rimska imena, kratice, mjere i novci. Na kraju je dodano savjesno izrađeno S t v a r n o k a z a l o (str. 341—365).

Knjiga u svojoj podjeli ima dobru metodičku simetričnost, jer je gotovo polovina onaj dio, u kome je obrađena morfologija, a u drugom sintaksa. U kratkom predgovoru autori kažu: „*Da bismo objasnili neke morfološke i sintaktičke pojave u latinskom jeziku, mjestimice smo se osvrnuli i na njihov postanak*“. Mora se priznati, da su taj princip sačuvali do kraja. U jednom pasusu toga istoga P r e d g o v o r a stoji rečenica: „*Izrađujući ovu knjigu, konzultirali smo više novijih naučnih i školskih latinskih gramatika na raznim jezicima*“. Šteta je, što sastavljači gramatike nisu naveli neke od tih gramatika zbog samih nastavnika, kojima bi to dobro došlo. Ali, moramo s druge strane kazati, da su svoju želju, da prikažu odabranu građu, točno i pregledno ostvarili. Osim partija, koje obrađuju morfo'oski dio, a taj je obrađen potpuno prema načelima moderne nauke o jeziku, mislim, da je sintaksa rečenica tako dobro obrađena, da može poslužiti kao primjer i uzor same obrade i za sastavljače drugih gramatika. Ob ada je rečenica naročito jasna, i za učenike uvjerljivo pristupačna. Na taj način samo razlaganje nastavnici ne će predstavljati nikakvih poteškoća. Osim toga, tip slova, unutrašnja grafička oprema knjige i čistoća samoga teksta djeluju privlačno i na oko. Dobro je, što su rečenice prevedene, jer je to vrlo poučno, da učenik ili student bez velikoga truda autonomno nauči sintaktičke razlike latinskog i našeg jezika. Tu se pazilo na duh jednog i drugog jezika, a to je u metodici vrlo značajno. Varijacije u prevođenju pojedinih sintaktičkih skupina dobro dolaze onima koji se ne zadovoljavaju jednim jednim prijevodom, već traže veću gipkost u našem jeziku, koja nije na štetu vjernosti samoga originala. Mislim, da će to djelovati, da učenici i studenti shvate, kako su uz vjernost prijevoda općenito potrebne i jasnoća i ljepota izražaja na materinskom jeziku. To u svakom pogledu bogati i razvija učenikov dar zapažanja, osposobljuje ga da postigne to stečeno iskustvo prenese na sintakse drugih jezika. Isto tako dobro je, što su riječi akcentovane u cijelom tekstu. Ipak mislim, da je § 712 posljednji, gdje se navode dva odlomka kao primjer prevođenja s latinskog na srpsko-hrvatski jezik, trebalo proširiti s obzirom na današnju svrhu učenja latinskog jezika u našim školama. Tu je trebalo prihvatiti ona načela, koja je zorno i uvjerljivo iznio na primjerima C. Bardt³⁾ u svojoj vrlo instruktivnoj knjizi. Mnoga je njegova zapažanja kasnije prihvatio i J. Marouzeau⁴⁾. Istina, kod prevođenja samih rečenica naglašene su mnoge varijacije i varijante u duhu našega jezika, kao što smo već to iznijeli, ali to je sve odijeljeno i nije zorno, da bi učenik sve to imao prezentno. Možda je trebalo samo rekapitulirati ono, što je već bilo naglašeno.

U D o d a t k u — *Osnovi prozodije i metrike* — moglo se vrlo lako istaći i ritam latinske proze, jer se o tome u današnjoj nauci o stilu rimskih pisaca itekako vodi računa, otkako je A. W. De Groot⁵⁾ postavio jasne i određene zakone za takvo proučavanje estetskih ljepota latinske proze, recimo jednog Cezara. Taj bi odjeljak za studente bio od velike

³⁾ C. B a r d t, *Zur Technik des Uebersetzens lateinischer Prosa*, III, izdanje od K. Huberta, Leipzig (Teubner) 1928.

⁴⁾ J. M a r o u z e a u, *La traduction du Latin*, II izdanje, Paris 1937.

⁵⁾ A. W. D e G r o o t, *La prose métrique des anciens*. Les Belles Lettres-Collection d'études latines, Paris 1926.

koristi. Uz to mislim, da se mogao odmah na početku dodati i posebni odjeljak o latinitetu, iako su autori *Latinske gramatike* odmah u Predgovoru u kazali, da: „*Ova gramatika obrađuje klasični latinski jezik, t. j. jezik, kojim su napisana djela rimske književnosti klasičnog doba.*“ Danas se toliko pažnje posvećuje našem i općenito evropskom latinitetu, pa se mogla učiniti iznimka, a bila bi od velike pomoći ne toliko srednjoškolicima, koliko samim studentima raznih grupa na filozofskom fakultetu. U § 1. O latinskom jeziku ima rečenica, koja počinje: „*Danas je latinski mrtav jezik, ali se i dalje upotrebljava u terminologiji nekih nauka, na pr. u medicini.*“ Prvi su dio te rečenice autori ovoga odličnog udžbenika mogli drugačije oblikovati, kad su inače u cijeloj knjizi pokazali smisao za lingvističku akribiju. I danas, kako im je poznato, uz druge činjenice, postoji *praemium Hoefftinianum*, koju dijeli svake godine Kr. Akademija u Amsterdamu za najbolju latinsku poemu, napisanu u jednoj godini.

*

Gramatika grčkoga jezika objavljena je baš u dobar čas, jer je sedmo izdanje Musičeve gramatike bilo prava rijetkost. Da bi se knjiga što brže tiskala, priređivač d-r Majnarić, stvar je udesio tako, da se ponovo tiskao samo prvi, manji dio knjige, a drugi, veći, anastatičkim putem. Priređivač ovoga osmoga izdanja u Predgovoru kaže: „*Prerađeni su dakle, prema današnjem stanju nauke, i nanovo štampani samo glasovi i imenski oblici do zamjenica, a ostalo je priređeno anastatički, ali i to s nužnim popravcima, osobito kod sintakse. Glava V, u kojoj su nanizani najvažniji glasovni zakoni, određena je uglavnom za studente klasičke filologije, a za srednju školu samo toliko, koliko se pisac na taj dio knjige poziva u imenskim i glagolskim oblicima. U glavi VI. preinačen je donekle uobičajeni raspored građe: što s naučnih, a što s metodičkih razloga. Tako je o-deklinacija stavljena pred a-deklinaciju; osnove „s elizijom“ izgubile su taj naziv i pristupile kao s-osnove k ostalim konsonantskim osnovama; stegnute su riječi prikazane u jednom paragrafu i t. d.*“ Prema tome, priređivač je na jasan način odmah na početku uputio onoga koji se bude služio tom gramatikom na razlike ovoga izdanja i drugih dosadašnjih, a ujedno istaknuo ono, što je prema prilikama mogao učiniti, a da ne bi opće priznatoj Musičevoj gramatici uskratio onaj renommée, koji je ona uživala. Gramatiku je priređivač podijelio na ove dijelove: Uvod; grčki jezik i njegova narječja. Dio I. glasovi, glava I.—V. Dio II. Oblici. A. Deklinacija, glava VI.—IX. B. Konjugacija, glava X.—XII. Dio III. Postojanje riječi, glava XIII. Dio IV. Sintaksa, glava XIV—XXV. i Dodatak: Epski heksametar, jampski trimetar, najobičnije mjere, težine i novci. Knjizi je dodano Hrvatsko stvarno kazalo (str. 262—267) i Grčko kazalo (str. 268—283). Jedno i drugo izrađeno je kritički, a metodički je točno.

Budući da je u ovoj gramatici obrađen atički dijalekt, nisu u ovo izdanje preuzeti Homerov i Herodotov dijalekt. Zato priređivač upućuje na izdanja dotičnih pisaca. Tome bi se moglo prigovoriti, što knjiga ima naslov *Gramatika grčkoga jezika*. Ipak, prigovor otpada, ako se uzme u obzir svrha same knjige, t. j. da je prvenstveno namijenjena đacima srednjih škola. Znamo, da bi obrada, barem u posebnom odjeljku, drugih grčkih dijalekata, dobro došla samim studentima. Treba istaknuti, da je još u Predgovoru priređivač naveo glavnu, stariju i najnoviju literaturu (E. Gaar, *Griechische Grammatik* [Liber Graecus], Wien 1940; E. Schwyzer, *Griechische Grammatik* I, München 1939 i II. 1950, te E. Kieckers, *Historische griechische Grammatik*, II, Berlin u. Leipzig 1926 i G. Curtius, *Griechische Schulgrammatik*, Wien 1888). Ta mu je literatura poslužila, da uz vlastita iskustva, učini sve, da bi ovo osmo izdanje Musičeve gramatike bilo u skladu kako s metodikom tako i s naukom o starogrčkom jeziku.

U Uvodu; Grčki jezik i njegova narječja sažeto je rečeno sve ono, što je bitno za to pitanje. Dobro bi bilo, kad bi se u drugom izdanju dodala koja stranica o razvoju grčkoga jezika i njegovu prijelazu iz koine u bizantsko doba kao i o odnosu starogrčkoga prema novogrčkom.

Nova obrada glasova i imenskih oblika (Dio I. i II., glava I.—VIII.) u ovakvoj preradbi je sažetija i metodički jasnija. Priređivač je na svakom koraku, gdje je držao, da je to potrebno, upotrebljavao komparativnu metodu, t. j. navodio je primjere iz latinskog jezika. Nadalje, d-r Majnarić je osim nužnih preinaka u terminologiji prema današnjem stanju nauke, mnogo toga prenačio u samoj sintaksi, ispravio i dopunio primjerima, koji su danas učeniku pristupačniji. Kad god je to bilo izričito potrebno, priređivač je specifični grčki izraz preveo dobrim našim izrazom. Na taj je način sintaksa dobila vrlo mnogo u svojoj aktualnosti s obzirom na komparativnu metodu, u koju se upravo zbog ovakvog priređivanja građe, može vrlo lako uputiti svaki lingvist-početnik.

U Dodatku ukratko je obrađen epski heksametar i jampski trimetar. Možda zato nije ništa dodano o elegijskom distihu, jer se pretpostavljalo, da je to učenicima poznato iz latinske metrike.

Na kraju knjige dodani su Popravci. Iako ih ima mnogo, to nije krivnja priređivača nego tehničke opreme same knjige, jer su u anastatičkom priređivanju knjige bili slabi predlošci za snimanje. Iz metodičkih razloga bilo bi najzgodnije, da nastavnik odmah prije upotrebe gramatike popravi prema navedenim uputama pogreške u tekstu, da ne bi kod učenika nastala zabuna, koja je nepotrebna. Ova napomena u nijednom slučaju ne umanjuje vrijednost ove gramatike, kakvu smo odavno očekivali i koja nam je u svakom pogledu dobro došla. Inače je knjiga grafički solidno opremljena, slova su dobra, a pregled je građe jasan. To se osobito odnosi na one dijelove, koje je d-r Majnarić sam priredio ili gdje je u sintaksi dopunio sedmo izdanje Musičeve gramatike.

Htio bih uz ovaj prikaz dviju gramatika još nešto spomenuti, a to ću izraziti s nekoliko rečenica. Kad imamo ovako dobre gramatike, trebalo bi sada misliti i na izradu dobrih rječnika i grčkoga i latinskoga jezika. Rad oko latinskoga rječnika ne bi bio tako težak, jer bi bilo lako dopuniti Divkovićev rječnik, dok bi posao oko grčkoga rječnika zahtijevao više truda. U svakom slučaju, ti su nam rječnici potrebni, ali s napomenom, da se i u tom poslu uvijek vodi računa, da budu na visini moderne leksikografije.

T. Smerdel, Zagreb.

HANS KRAHE: *Die Indogermanisierung Griechenlands und Italiens*, Heidelberg, Winter 1949.

Oba ova K.-ova rada vrijedno je prikazati, jer se odnose na lingvistička pitanja, koja su u u.koj vezi s jezičnom prošlošću balkanskog područja, a potječu od poznatog stručnjaka.

Indoeuropeizacija Grčke i Italije, o kojoj radi prva od navedenih knjižica, nesumnjivo je jedno od onih centralnih pitanja, na kojima se kuša vrijednost lingvističkih teorija. Na njima se najlakše otkrivaju slabosti teoretskih shvaćanja, jer se moraju provesti do krajnjih konzekvenacija. Velika je prednost K.-ove knjižice, što probleme jezičnog stanja prethistorijske Grčke i Italije zahvaća u sklopu evropskih seoba. Mnogo obećava i to, što pisac odmah na prvoj strani ističe, da je „indoevropski“ isključivo lingvistički pojam i da prema tome ništa ne kazuje o antropološkim svojstvima, materijalnoj kulturi i ideološkoj nadgradnji zajednica, na koje se primjenjuje. Nažalost takvo shvaćanje u daljnjem izlaganju nigdje više ne dolazi do izražaja, nego se govori o jedinstvenom „indoevropskom duhu“, „indoevropskoj kulturi“ i shvaćanju života. Na mnogim stranicama susrećemo samo epopeju „svježe nordiske krvi“, koja je pobjedonosno izašla iz borbe s višom, ali njoj suštinski tuđom civilizacijom. Kraj takvih shvaćanja posve je razumljivo, da K. iz činjenice, što